

ANALIZA PROSTORNOSTI X: O ODNOSU TEHNOLOGIJE I EGZISTENCIJE

JAKOV ERDELJAC
Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu
crgjacob@gmail.com

SAŽETAK

Analiza prostornosti X rad je koji se odnosi na jedno od temeljnih pitanja suvremenog čovjeka, a to je pitanje svrhe u današnjem dobu interneta. Kako bismo razlučili ovo pitanje potrebna nam je razlikovna opreka pojmova tehnike i tehnologije pomoću koje dolazimo do rasprave o prostornosti samog prostora X. Nakon toga bavimo se problematikom podijeljenosti subjektivnog vremena između dviju prostornosti, one realne te one tehnološke. Pojavom tehnološke prostornosti dio naše egzistencije seli se na novi medij, te time realni prostor gubi na svojoj važnosti. Problematika globalne dostupnosti individue postavlja pred nas razne fenomene, jedan je upravo gubitak važnosti lokalnog prostora koji određenom broju ljudi postaje sekundaran spram onoga što je prisutno u novootvorenoj potenciji ljudskog bivanja. U samoj analizi koristim se brojnim autorima koji su bili na tragu ove misli bez da su sami bili svjesni mogućnosti fenomena kojim se mi ovdje bavimo, među kojima bih zasigurno istaknuo Heideggera, ali i ostali nose svoj obol u teoriji. Ova je analiza upravo seciranje fenomena, fenomena koji je na prvu ruku poznat, a kada ga se analizira izaziva čuđenje, to je čuđenje nad posljedicama koje tehnološki napredak ima po našu egzistenciju.

KLJUČNE RIJEČI

prostor X, realni prostor, tehnika, tehnologija, egzistencija, subjektivno vrijeme, svrha.

UVOD

U današnjem dobu nalazimo fenomen koji u prijašnjim stoljećima ljudske egzistencije nije postojao. Taj fenomen nazivamo prostornost X, a on dijeli vrijeme subjekta na dva dijela. „O čemu se ovdje radi?” mogao bi se zapitati cijenjeni čitatelj koji sebe nalazi pred zakukuljenim naslovom ovoga rada. U ovome ću uvodu dati kratak pregled problematike koja se pred nas stavlja. Tehnologija je u prethodnom i u ovom stoljeću doživjela izuzetan razvoj, a današnji subjekt sebe nalazi u plodovima toga snažnog razvoja. Danas je svima jasno kako je tehnologija

uvelike promijenila mnoge aspekte današnjice te imala velik utjecaj na razvitak ekonomije i politike, ali i na egzistenciju čovjeka. Svjedocima smo procesa globalizacije čije se prisustvo nazire u ogromnoj količini informacija koje su nam dostupne na samo nekoliko dodira naših mobilnih uređaja. Suvremenicima smo konstantne tehnološke evolucije koja smješta naše živote u međuigru ubrzana tempa, međuigru razmjene informacija i sakupljanja znanja, kao i svega ostaloga što je tijekom povijesti ljudske djelatnosti bilo prisutno kao spor i dug proces.

Svaka naša misao ili radnja može postati javnom gotovo u istom trenutku kada se pojavi u našem „ja”, pa tako možemo reći da je danas razmjena ideja i informacija na nekom višem nivou nego što je to bila ikad prije u povijesti čovječanstva. Sve se događa brže, sve je pristupačnije, a kada se stvari na takav jednostavan način pogledaju, možemo reći i da je sve napredovalo na neku novu razinu kvalitete. Međutim, je li doista ta konstantna sveprisutnost ujedno i ono što čovjek treba tražiti, za čim treba sezati, je li to ta neograničenost tehnologije koja je konstantno brža i moćnija, leži li tu odgovor na ključno pitanje čovjekove egzistencije, odnosno na pitanje njegove svrhovitosti? Pitanje svrhe postavlja svaki čovjek, većina živi u potrazi za njom, a rijetki je pronalaze, no ona uvijek biva ispravno postavljena samo kao subjektivno pitanje.¹ Zašto je tomu tako? Vrlo jednostavan odgovor pronalazimo u jednoj od definicija Kantova kategoričkog imperativa:

„Djeluj tako, da čovječanstvo kako u tvojoj osobi, tako i u osobi svakoga drugoga svagda ujedno uzimaš kao svrhu, a nikad kao sredstvo.” (Kant, 1974:57–58)

Upravo takvo sagledavanje svrhe u drugome prikazuje nužnost svrhe u svakome, pa stoga i u nama samima, kako god, ta se svrhovitost tijekom povijesti sagledavala u aspektima apsolutne svrhovitosti, dok je prava svrhovitost sakrivena u jednostavnosti akcije svakoga čovjeka, koji djeluje autonomno i autentično. Upravo ovim dvama pojmovima, autonomije i autentičnosti, zahvaća se pravo značenje svrhovitosti subjekta, koji, ako želi imati život ispunjen svrhom, mora imati mogućnost odlučivanja koje nije okaljano vanjskim sredstvima, već je ono takvo da ima za sebe cilj koji pronalazi na sebi svojstven način.

Poradi ovog zaključka nalazimo sebe u problematici sebe-predstavljanja koje činimo vlastitim djelovanjem u prostoru X ili tehnološkom prostoru te ćemo stoga sagledati neke implikacije koje tehnologija unosi u našu egzistenciju. Prva i

1 Kada se pitanje svrhe postavlja iz perspektive nekog identiteta (iz društvene perspektive) koji se veže na subjekt, onda je takva svrha ujedno i fiktivna jer se na subjekta vežu vrijednosti koje takav identitet nosi u sebi.

nužna stvar jest činjenica da ljudski rod sam stvara tehnologiju, ona je time produkt ljudske stvaralačke biti. Razvitkom tehnologije čovjek je stvorio još jedan prostor, taj prostor nije fizički prostor, već je nedefiniran. Naime, to je prostor koji postoji u tehnološkoj sferi bitka današnjice, kao što ćemo kasnije objasniti.

Ako se pitate zašto je prostor X određen kao prostor, odgovor na to jednostavan je: on omogućuje pojavu koja ne mora nužno korespondirati s realnim prostorom te pojavu koja nam pruručuje ono što nam ne bi bilo pruručno da toga prostora nema. Nakon objašnjenja same problematike koja se poradi njega pojavljuje, možemo se zapitati što je prostor X? To je apsolutni prostor kojeg je načinio čovjek, koji se unutar stvarnog prostora pojavio razvitkom tehnologije. Prostornost interneta, naime, svakako podsjeća na ideju apsolutnog prostora, koji kao takav biva neispunjivim, no njegova dimenzija nije toliko važna za ovaj rad koliko je važna sama njegova prisutnost. Sagledajmo sada nekog čovjeka, možemo svakako reći da on ima neko subjektivno vrijeme unutar kojeg egzistira², a do prije otprilike 20 ili 30 godina imao je i jedan prostor, dok to sada više nije slučaj. Naime, jedno subjektivno vrijeme biva podijeljeno između realnog prostora i prostora X. Ovaj fenomen uzrokuje razne probleme, od kojih su neki izuzetno kompleksni, poput svrhovitosti i autentičnosti, a postoje i oni očitiji prouzrokovani izuzetnim napretkom tehnologije, kao što je pitanje etike unutar toga prostora.

Za sam početak rada smatram nužnim distingvirati pojmove tehnike i tehnologije, kako bi terminologija bila jasna u daljnjoj razradi problematike. Što se tiče pojma vremena, njega nećemo pomno analizirati jer samu problematiku subjektivnog vremena preuzimamo iz Heideggerova *Bitka i vremena*. Naime, ovaj se rad bavi analiziranjem fenomena koji se pojavio unutar bitka današnjice i načinom na koji taj fenomen utječe na egzistenciju suvremenog čovjeka. Nakon što jasno razjasnim značenje pojmova u prvom dijelu, u drugom ćemo se dijelu posvetiti problematici koju sam fenomen donosi, dok ćemo u zadnjem poglavlju raspraviti o implikacijama koje taj fenomen ima za ljudsku egzistenciju.

Pojmovno razlikovanje tehnike i tehnologije

Povijest pojma tehnike bogata je i zbog toga bismo trebali spomenuti neke od mogućih gledišta na pojam tehnike i/ili tehnologije te na razumijevanja koja iz njih proizlaze. Rasprave se uglavnom svode na to postoji li razlika između starog i novog poimanja tehnike, tj. koji je točno okvir pojma tehnologije u odnosu na tehniku. Takav način razmatranja smatramo krivim jer ne zahvaća bit same tehnike, a još u manjoj mjeri zahvaća bit tehnologije. Razmotrimo sada neke od stavova koji se tiču ovog pojmovnog razlikovanja. Marija Selak analizirala je upravo ovu

2 Ovdje se radi o egzistencijalnom vremenu u Heideggerovu smislu, tj. o tzv. vremenosti, za detaljniju analizu *vremenosti* vidjeti: (Heidegger, 1985).

tematiku te u svojoj knjizi *Ljudska priroda i nova epoha* navodi sljedeće:

„Naime, kada se govori o tehnici često se pokušava napraviti razliku između tehnike nekad i tehnike danas, tzv. moderne tehnike. Pojedini autori tu razliku izgrađuju razlikujući tehniku i tehnologiju. Tako bi tehnologija označavala sustav, odnosno sliku svijeta koja je izgrađena putem tehnike, dok bi tehnika zadržala predmetno određenje u smislu sredstava kojim je ta slika izgrađena. Drugi pak autori pojam tehnologije tumače doslovnije, kao znanost o tehnici. Iako su određenja poput 'danas tehnika vlada čovjekom' površna i promašuju bit same tehnike, činjenica da se tehno-znanstveno shvaćanje i/ili djelovanje proširilo u tolikoj mjeri da se njime čak određuje naziv sadašnje epohe, ukazuje na potrebu za ustanovljavanjem pojmovnog razlikovanja.” (Selak, 2013:41)

Selak je u gore navedenoj knjizi analizirala različita poimanja tehnike i tehnologije. Za poimanje tehnologije odlučila se uzeti njeno *refleksivno značenje znanosti o tehnici*, a što se tiče tehnike, uvodi daljnje pojmovne razlike (Selak, 2013:43). Jedna je od njih grčko određenje pojma *techne* koji se u različitim filozofijama objašnjava na različite načine, no uglavnom je vezan uz nešto ljudima inherentno. U Aristotelovoj filozofiji pojam *techne* veže se uz pojam *poiesis*, a ovako je to eksplicirano u *Nikomahovoj etici*:

„Svako se umijeće bavi nastankom, naime: iznalaženjem i razmišljanjem kako da postane štogod od onih stvari koje mogu biti i ne biti, i kojima je počelo u tvorcu, a ne u tvorevini.” (Aristotel 1992:VI.4, 1140a)

Ovakvo razmatranje smatramo prikladnim za pravilno razumijevanje biti tehnike, ali postoji razlika između našeg poimanja pojma tehnike, a time i tehnologije te Aristotelova korištenja tog pojma. Za sam početak definiranja pojma tehnike potrebno nam je, kako bismo dalje razradili temu, antropološko određenje čovjekove biti³ koju određujemo kao stvaralačku potenciju pomoću koje se eksponira sloboda čovjeka naspram prirodnih determinanti koje čovjek inherentno nosi. Ta stvaralačka bit omogućava čovjeku da samog sebe shvaća kao egzistencijalni projekt, tj. omogućava mu da bude slobodan. Tehnika je umijeće kojim se nešto oblikuje i ona je kao takva direktan dio ljudske biti, a sama po sebi smjernica je toj biti spram određenog predmeta, pri čemu taj predmet nije nužno fizički, već se može odnositi i na umjetna bića, npr. politika je tehnika koja je usmjerena na umjetno biće države. Neke tehnike, koje su i umijeće i zna-

3 U smislu čovječanstva.

nost, proizvode svoje tehnologije, tj. one se preciziraju prisustvom kompleksne aparature. Stoga, prisustvo tehnologije u određenom umijeću ili tehničari iskazuje potrebu za znanstvenom preciznošću, tj. za izračunljivošću rezultante koju ta tehnika ima za svoju svrhu.

Zamislimo sada jedan skup koji se sastoji od svih umijeća koja se mogu nazvati tehnikama, primjerice već prije navedena politika, medicina, slikarstvo, poezija, itd. Ako uzmemo medicinu za primjer, ona doista jest umijeće povezano s onime što danas nazivamo prirodnim znanostima, a što je umijeće povezanije s prirodnim znanostima, to postoji veća mogućnost razvitka i ulaska tehnologije u nj jer se povećanjem mogućnosti izračunljivosti rezultata pronalazi i veći ulog tehnološki razvijenih instrumenata unutar određene tehnike. Tako slikarstvo ne prati instrumentalno-tehnološki razvoj jer sam produkt slikarstva svoju vrijednost pronalazi više u autoru samoga rada nego li u instrumentu kojim se taj autor služio. Ovakva je distinkcija između tehnike i tehnologije nužna jer tehnika nikada sama po sebi nema dimenziju prostornosti, ona tu potenciju dobiva tek kada se u realnom prostoru pojavi aparatura koja to matematičkom preciznošću omogućuje. Naime, na početku tehnologija otvara neku vrstu primitivnog medija, a svojim naglim razvitkom ona je stvorila i prostor koji je zadobio apsolutne proporcije. Kada je riječ o politici, ona u modernom dobu također koristi tehnološki prostor jer se razvojem tehnologije tamo preselila i određena sfera te tehnike; njen je objekt država. Država nije ništa bez svojih građana, a građani svoju egzistenciju pronalaze podijeljenu između realnog prostora i prostora tehnologije ili prostora X.

Argumentacija nas je dovela do potrebe objašnjenja stupnjeva antropološkog određenja čovjeka kako bismo ih u potpunosti razumjeli. Ljudska je bit stvaralačka, no bez obzira na određenje biti, čovjek dijelom jest slobodno biće jer mu time što je određen da stvara nije zadano što će stvarati i na koji će to način činiti.⁴ Sami produkti te biti različite su stvari, ali između ostaloga čovjek sebi stvara potenciju unutar koje može realizirati svoju slobodu. Kao usmjerenja ljudske stvaralačke biti, javljaju se tehnike unutar kojih se sloboda prakticira i razvija, a to je prakticiranje slobode unutar tehnike ono praktično u čovjeku što proizlazi iz prijašnjih postignuća tehnike, dok je ono stvaralačko princip unapređenja tehnike.

Dakle, tehnika je način mišljenja i obrade pojedinog objekta u skladu s nekim ciljem. Poradi nagomilavanja teorijskog znanja i njegova primjenjivanja na same tehnike unutar polja određene tehnika javlja se tehnologija koja na tom polju stvara nove potencije. One se zatim javljaju ili kao aparati koji služe određenim zadacima, tj. postaju pomagala, ili se javljaju kao medij, tj. otvaraju

⁴ Za više vidi: Dretar, Tomislav i Erdeljac, Jakov, *Narav države; Država kao umjetničko djelo*, dostupno na: <https://apps.unizg.hr/rektorova-nagrada/javno/akademske-godine/2017/nagrađeni-radovi> (6. XII. 2019.)

prostornosti bitka. Za našu je tematiku važnija funkcija medija koju tehnologija proizvodi jer je taj medij razvitkom tehnologije postao toliko apstraktan da ga danas možemo usporediti s idejom o apsolutnom prostoru. Razvoj tehnologije omogućio je preseljenje određenog dijela egzistencije iz realne prostornosti u tehnološki prostor. Prije smo aparate susretali kao puka sredstva za ostvarenje nekog cilja, sada u aparatima susrećemo ljude. Danas više nemamo posla s tehničkim čovjekom, već s tehnički-tehnološkim čovjekom, tj. jednom aktualnošću gdje pronalazimo apsolutnu mogućnost, a zbog naravi te mogućnosti današnji čovjek biva usmjeren na jedno polje koje usavršava, na nešto čime se identificira te samim time on više ne reflektira sebi vlastitu svrhu, već onu koja mu je strana, onu koju dobiva od negdje drugdje kao predstavu sebe kroz specijalizaciju svoga bivstvovanja te ujedno time i sužavanje svoga kritičkoga obzora.

Kako bismo bolje shvatili problematiku tehničko-tehnološkoga čovjeka, a time i samu problematiku ovog rada i čovjeka kao bića koje nema predodređenu svrhu i određuje se posredno, navodimo Gehlenove riječi kojima objašnjava ono što naziva fenomenom rezonancije:

„Riječ je naime o fenomenu rezonancije. Opterećen zagonetnošću opstanka i vlastitog bića, čovjek je jednostavno upućen na to da svoje samotumačenje nadoknadi putem nekog ne-ja, putem nečega drugačijeg-no-ljudsko. Njegova je samosvijest neizravna, njegovo nastojanje oko vlastite formule protječe uvijek tako da se izjednači s nečim neljudskim i u tom izjednačivanju ponovno razlikuje.” (Gehlen, 2004:18–19)

Fenomen rezonancije prikazuje nam kako se zapravo čovjek danas otuđuje od čovječnosti jer mu je ona posredna (tj. on ljude susreće u novom mediju, ali ih ne percipira kao takve, nego kao nešto čija je vrijednost umanjena samim manjkom pojavnosti njihove kompletnosti), što otvara i etičku dimenziju problema pojave nove prostornosti. Kako god, u ovoj je novoj dimenziji konstantno prisutno ono drugačije-no-ljudsko jer u toj prostornosti sagledavamo ono što ćemo u daljnjim poglavljima analizirati kao predstavu.

Podijeljenost prostora na realni (*ethos*) i tehnološki

Ako pogledamo oko sebe, ubrzo ćemo primijetiti opću prisutnost svega koja je zadobila novi karakter očitovan u informacijama, ljudima, događajima, i sve je to zajedno dostupno u sekundi. Ipak, ta prisutnost nije oduvijek bila takva. Dok pišem ovaj rad, ne mogu se ne zapitati koliko je nekome u prošlosti trebalo vremena da napiše rad sličan ovome, da nabavi papir, tintu i pero koji su mu za to pisanje bili nužni, ne govoreći uopće o dostupnosti potrebnih izvora. U današnje smo doba izloženi svim oblicima prisutnosti, što dakako ima i pozitivnu stranu,

no u isti nam se tren nameće pitanje što je s onime što nas okružuje. Prvo ćemo sagledati promjenu koju možemo primijetiti u današnjem društvu, odnosno promjenu prostora koja se javlja upravo zbog tehnologije. U prošlosti je ono što je subjektu bilo dostupno ujedno bilo i prostorno blisko, a taj je objekt na kojega je čovjek mogao usmjeriti svoju volju Heidegger analizirao kao *ono priručno*.

„Uolikoj smo mjeri naišli već kod karakterizacije Priručnoga na njegovu prostornost? Bilo je govora o najprije Priručnomu. To neće reći samo biće koje susreće kao prvo prije sveg drugoga, nego ujedno kazuje biće koje je ‘U blizini’. Priručno svakodnevnog ophođenja ima karakter blizine.” (Heidegger, 1985:116)

Iz citata možemo primijetiti da karakter „priručno svakodnevnoga” ima nešto što opstoji u realnom prostoru kao nešto nama blisko, bilo to osobom ili nekim objektom. U današnjem dobu to se mijenja jer nama priručne stvari više nemaju karakter blizine kakvu opisuje Heidegger. Tome je tako jer se razvojem tehnološke aparature stvara medij koji je zadobio karakter prostornosti. Zašto je tomu tako? Jer mi u tom prostoru do kojega dolazimo svojim aparatima možemo pronaći stvari koje nam inače ne bi bile priručne. Samo prisustvo dodatnog prostora otvara određenu podijeljenost subjektivnog vremena na dvije prostornosti. Da bismo bolje zahvatili narav problematike, zapitajmo se: znamo li tko su naši susjedi? Odgovor na ovo pitanje vjerojatno je negativan, naravno, taj odgovor isto tako varira ovisno o tome gdje živite, ali recimo da se nalazite u nekom većem gradu. Prostor oko nas koji nam je kao realni prostor blizak, u današnjoj egzistenciji postao je manje važan nego prostor lake dostupnosti nama bliskih osoba iz nekih drugih realnih prostornosti koje možemo naći u prostornosti tehnologije te ih na određeni način uozbiljiti u našem realnom prostoru, naši bližnji⁵ u svakome trenu postaju nam naši priručni, jer se koristimo potencijom (prostorom) koja ih čini takvima.

Heidegger je u svojoj knjizi *Bitak i vrijeme* analizirao problematiku prostornosti, no on se nije susreo s prostornošću tehnologije koja nam se predstavlja u današnjem svijetu. Bez obzira na to, njegova misao u gore navedenom citatu ima znatan utjecaj na analizu koju vršimo u ovome radu. Ovaj opis blizine priručnoga prikazuje problematiku blizine svega, jer danas nam je sve blizu, sve biva priručno u prostoru X. Naša je egzistencija zbog tog prisustva alternativnog prostora koji nam se nudi kao lako dohvatljivo rješenje doista djelomično preseljena iz prostora realne egzistencije u prostornost tehnologije. Iako nam je

⁵ Odnosi se na *naše bližnje* u smislu poznavanja ili interesa pri čemu nam je osoba bliska ovisno o važnosti ili zanimljivosti koju ima u našoj egzistenciji.

sve udaljeno, sve je ujedno blizu, samo par naredbi našem uređaju i većina ljudi koje poznajemo ili ne poznajemo biva prisutnom sa svojim mišljenjima, savjetima ili običnim komentarima na našu nedavnu akciju, bilo da se ona ostvarila u realnom ili tehnološkom prostoru svakodnevnog egzistencije. Isto tako, oni ljudi koji su nam doista bližnji, poput naše obitelji, mogu nam biti sekundarni spram prisutnosti onoga što pronalazimo u X prostornosti, ili nam obitelj biva prisutnom tamo gdje ona ne bi bila da nema X prostornosti, stoga nam X prostornost donosi konstantni komfor prisuća onoga realno odsutnoga, no bliskoga poradi njegove pojave u prostornosti X.

Kakav je utjecaj ove implikacije globalne dostupnosti individue na njegovo ponašanje, razmišljanje i djelovanje u društvu, može li on pod pritiskom globusa uopće očuvati zahtjev za autentičnošću bitka tubitka? U tehnološkom prostoru javljaju se jasni procesi stvaranja mase i masovnog mišljenja, a pojedinac u njemu više ne traži i ne mora nalaziti „istinu“, već tek odobravanje od ostatka koji s njime sudjeluju u toj zabludi svrhe i ispunjenja egzistencije sadržajem kojega ima napretek, a koji se javlja poradi zadovoljenja predstave u tehnološkoj prostornosti. Proces uopćavanja pojedinca u sklopove mišljenja i djelovanja već nas s nekoliko virtualnih potvrđivača akcije⁶ stvara ovisnima o tuđem mišljenju, zadovoljstvo koje donosi odobravanje za umove željne popularnosti donosi privid ispunjenja u njihove živote, a taj privid jest privid jer u njihovu tubitku nedostaje korespondencija realnosti s onime što se predstavlja u sveprisutnoj prostornosti tehnologije.⁷ Kažemo privid svrhe, jer se subjektivno vrijeme dijeli između realnog prostora i prostornosti X, stoga je manjak pasivnog vremena kod subjekta ono što stvara osjećaj zadovoljstva vlastitom egzistencijom, tj. njenom ispunjenošću. Dakle, kako bismo preciznije iznijeli problematiku koju opisujemo, podsjetimo se nakratko argumentacije iz prošlog poglavlja. Uzrok tehnološkog prostora razvitak je tehnologije, razvitku tehnologije uzrok je tehnika koja omogućuje razvoj struktura mišljenja. Ona proizvodnjom tehnologije postaje univerzalnom, tj. gubi svoje partikularno u smislu bliskosti i autentičnosti. Ovaj je prijelaz dobro opisao Jacques Ellul u svojoj knjizi *Tehnika ili ulog veka*.

„Tehnika je, po nužnosti i kao kompenzacija, naš univerzalni jezik. To je plod specijalizacije. Ali, sama ta specijalizacija onemogućava međusobno razumijevanje. Danas svatko ima svoj profesionalni žargon, način mišljenja i specifično viđenje svijeta. Nekada su deformacije prekomjerne specijalizacije bile izvor šala i tema vodilja. Danas je oštri nož specijalizacije prošao kroz živo meso. On je presjekao pupčanu

6 Ljudi koji odobravaju našu akciju ili misao svojom reakcijom ili komentarom u prostornosti X.

7 Ovdje možemo iskoristiti i Hegelov pojam alijenacije koji se daje zanimljivo primijeniti na odnos između subjekta po sebi u realnom svijetu i subjekta za sebe u predstavi koju prikazuje u prostornosti tehnologije na društvenim mrežama, no o tome više u daljnjoj analizi.

vrpcu kojom su ljudi bili povezani međusobno i s prirodom. Današnji čovjek više ne može razumjeti svog bližnjeg zato što njegova profesija predstavlja cio njegov život, a tehnička specijalizacija tog života prisilila ga je da živi u zatvorenom univerzumu. On više ne razumije rječnik drugih ljudi, niti shvaća njihove dublje motive. Ipak, pošto je raskinula odnose između ljudi, tehnika ponovo izgrađuje mostove koji ih povezuju. Ona premošćuje specijalizaciju tako što proizvodi novi tip čovjeka koji se, uvijek i svuda sličan svom odrazu, razvija po načelima tehnike. On sluša sebe i govori sebi, ali se pokorava i najslabijim indikacijama aparata, siguran da će i njegov susjed učiniti isto. Tehnika je postala spona između ljudi. Oni komuniciraju uz njeno posredovanje, bez obzira na svoj jezik, uvjerenja ili rasu. Tehnika je, u odnosu na život i smrt, postala univerzalni jezik koji kompenzira sve nedostatke i poremećaje koje je sama proizvela. To je glavni razlog za snažno kretanje tehnike ka univerzalnom.” (Ellul, 2010:86)

Naravno, razlika u pojmovlju između ovog rada i gore navedene knjige može zbudjavati, ali jasno je da Ellul opisuje upravo ovu tematiku jer se korištenjem pojma tehnike koja je „postala spona između ljudi” jasno referira na ono što smo gore opisali kao medijski aspekt tehnologije. Ovo kretanje k univerzalnom koje Ellul spominje dovršilo se. Zanimljivo je to da ono nije bilo dovršeno samom pojavom prostornosti X, već je ljudima trebao određen period da dio sebe prebace u tu prostornost, ali za to prebacivanje bili su pripremljeni prisustvom primitivnijih medija, dok su današnji aparati svojevrsna ekstenzija sebstva. Upravo je ta ekstenzija sebe u aparat problematična i to ne u smislu problematičnoga kao rješivoga, već kao određenog fenomena koji za sobom vuče mnoga pitanja u sferi ljudske egzistencije.

Problematika pojave tehnološkog prostora u kontekstu ljudske egzistencije

Sada prelazimo na samu problematiku pojave ovoga prostora u sferi današnjice. Današnja aparatura kojom se svakodnevno služimo postala je određena vrsta vratiju u prostornost tehnologije, tj. ona je prostor koji se združuje s onim što smo do sada nazivali prostom zbiljom. Ako samo pogledamo naše mobilne uređaje (eng. *smartphones*), primijetit ćemo trend smanjivanja rubova samih uređaja. Taj je trend izraz želje današnjeg čovječanstva za sveprisutnošću prostora X u svakome momentu ove prostornosti, ovaj fenomen pojavljuje se kao određeni zahtjev za združivanjem, za pomicanjem same granice aparata koji je po svojoj naravi određen kao vrata u prostornost apsolutne količine sadržaja.⁸ Na

⁸ Iako je tu jasan aspekt dizajna, moramo primijetiti postojanje i virtualne stvarnosti (eng. *Virtual Reality*), tehnologije koja doslovno služi za izmicanje realne prostornosti.

samome početku rada napomenuto je da se ljudska egzistencija dijeli na realan i tehnološki prostor, a dok je u ranijim vremenima čovjek imao jedno vrijeme za jedan prostor, sada jedno vrijeme raspodjeljuje između dvaju prostora, a njegova egzistencija sve više biva otuđena u prostoru X. Zbog alijenacije današnjega čovjeka u tehnologiju danas nailazimo na razne etičke, političke i teleološke probleme za čovjekovu egzistenciju. Od čovjeka koji razmišlja dobili smo u pravom smislu čovjeka koji konzumira, a konzumiranje sadržaja nikada ne mora prestati zbog beskonačnosti prostora X. Budući da je realnost današnjice takva da nas je upravo taj prostor dokrajčio globalizirao, sadržaja u njemu nikada ne manjka. Međutim, još je problematičnija čovjekova zauzetost vlastitom predstavom u prostoru X. Naime, neki dijelovi suvremenog čovječanstva više brinu o svojoj predstavi nego o svojoj realnoj egzistenciji. Alijenacija je poprimila zanimljiv karakter pojavom tehnološkog prostora. Prije nego li uđemo u samu analizu problematike, valja naglasiti koji nas aspekt alijenacije zanima: pronalazimo ga u odnosu gospodara i roba, no za jednostavnije objašnjenje iskoristit ćemo članak Timothyja L. Brownleeja pod naslovom *Alijenacija i raspoznavanje u Hegelovoj „Fenomenologiji duha“*:

„Hegel tvrdi da su samosvjesna bića djelomice konstituirana raspoznavanjem (priznanjem) od drugih: ‘Samosvijest je po sebi i za sebe, kroz činjenicu da je ona za i po sebi i za drugo, to jest, samo je kao nešto što je priznato [Anerkanntes]’. Budući da je ‘jednostavna suština, samosvijest je apsolutna negativnost, čisti bitak-za-sebe’, to jest, njezina sposobnost da negira ili transcendiraju bilo koju partikularnu determinantu, samosvjesna bića stječu pozitivan stav samo kada ih drugi priznaju. Zato što ovaj stav ovisi o odnosu prema drugom koji je sličan ili jednak, Hegelov prikaz odnosa između gospodara i roba pokazuje zašto odnosi ‘jednostranog’ (*einseitig*) raspoznavanja nisu dostatni za osiguranje istinskog pozitivnog stava – istinsko priznanje mora biti ‘recipročno’ (*gegenseitig*).” (Brownlee, 2015:385–386)

Naglasak na recipročnosti između dviju samosvijesti dobro nam prikazuje odnos na kojemu se zasnivaju društvene mreže u tehnološkom prostoru. Alijenacija se događa i na subjektivnoj razini gdje subjekt sam sebe otuđuje sebe-predstavljanjem u prostornosti X. Takva alijenacija događa se kada subjekt sebe predstavlja onakvim kakvim nije, ali predstavu sebe prilagođava onome što je poželjna predstava za druge unutar tog prostora. Gore smo spomenuli omasovljavanje koje proizlazi iz naravi tehnološkog prostora. Ono se, naime, događa tako da se javljaju poželjni modusi (kojih je bilo i prije, ali ne u tolikoj mjeri) samih predstava unutar X prostornosti.

Važan egzistencijalni moment u životu svakog čovjeka jest usporedba, kako je to primijetio već i Rousseau u svome djelu *Rasprava o porijeklu i osnova-*

ma nejednakosti među ljudima gdje početak usporedbe u izlaznoj fazi prirodnog stanja opisuje ovako:

„Svatko je počeo gledati na druge i željeti da i sam bude viđen, javno poštovanje dobilo je na cijeni.” (Rousseau, 1978:55)

Upravo ova želja „da se bude viđenim” prenosi se u problematiku današnje egzistencije čiji se dio odvija u tehnološkom prostoru. Glavna problematika te želje u kombinaciji s novom prostornošću jest ta da ljudi žele biti viđeni na određeni način i onda se takvima predstavljaju u X prostornosti. Dakle, prisutna je nužnost za potvrđivanjem sebe-predstavljanja od drugih koji ujedno i (nesvjesno) nameću modus tih istih predstava. Ako pogledamo društvene mreže, pronaći ćemo ogromnu količinu profila koji se svode na želju da drugi prepoznaju njihovu aktivnost ili njihovu vrijednost na neki od načina samog vrednovanja, bila to ljepota, znanje ili neki drugi oblik vrline koji nosi kvalitetnu usporednu vrijednost. Zanimljivo je u ovome fenomenu primijetiti kako prvotni oblik prepoznavanja, koji je aktivnost, biva više problematičan od drugih, gore navedenih oblika prepoznavanja. Veliki broj ljudi danas egzistira s osjećajem da aktivnost ne postoji ako se nije predstavila u X prostornosti.

Problem takvog modusa egzistencije jest taj što ljudi žive predstavu, a ne sam život, ne rade isključivo aktivnosti poradi aktivnosti, nego poradi predstave i sve nas to vodi do toga da ljudi kada se danas uspoređuju, ne uspoređuju realnost, nego predstavu. Naravno, zbog konstantne prisutnosti prostora X povećava se i bijeda koja dolazi sa samom usporedbom. U svemu tome zanimljivo je da nitko ne voli da ga se uspoređuje, što vidimo već i kod djece kada ih roditelji uspoređuju s njihovim prijateljima iz škole. Kako god, svaki čovjek vrši neku usporedbu sebe s drugima, bilo to svjesno ili nesvjesno, a u ovom trenutku mogućnost usporedbe na najvišoj je potenciji zbog prisutnosti tehnologije. Masovnost najmasovnijeg medija doista jest apsolutna, ona je prožela čovjeka u njegovoj prostornosti i vremenitosti u takvoj mjeri da mu je danas važnija predstava koju igra u tehnološkom prostoru od njegove realnosti. Ljudi su počeli živjeti predstave, gledati ih i misliti. Mi sami u trenutku usporedbe ne uspoređujemo našu realnu egzistenciju, već naše predstave ili nečiju predstavu s našom realnošću. Ova silna potencija usporedbe dovodi čovjeka do spoznaje ispraznosti vlastita iskustva, no takva spoznaja biva iskrivljenom jer on sebe i svoje iskustvo uspoređuje s predstavom koju drugi vrše. Ljudi su se iz svijeta realnosti preselili u svijet tehnologije, koja time postaje iskrivljena zbiljnost. Iako je usporedba do neke mjere bila prisutna i u povijesti⁹, danas je zasigurno u najvećoj mjeri to postala realnost ljudske egzistencije.

Prije je spomenuta problematika svrhe, koju ćemo sada jasnije eksplicirati. Naime, pojam svrhe veže se uz ograničeno vrijeme koje svaki subjekt ima. Svijest o smrti upravo je svijest o vlastitoj vremenitosti. Potrebu za svrhovitošću povezat ćemo s modusom egzistencije kojeg Heidegger naziva *brigovanjem*, a u svrhu naše tematike razmotrit ćemo citat koji iskazuje vezu između prostornosti, vremenitosti i brigovanja:

„Stoga, što je tubitak kao vremenost u svojem bitku ekstatičko-horizontski, on može faktično i stalno uzimati sa sobom neki prostor u koji se smjestio. S obzirom na taj ekstatički zauzeti prostor, Ovdje svakog faktičnog položaja odnosno situacije nikada ne znači u usmjerenju i razdaljenju otvoreni akcioni prostor kruga cjeline pribora kojoj je brigovanje posvećeno najprije.” (Heidegger, 1985:420)

„Akcioni prostor kruga cjeline pribora” (Heidegger, 1985:420) u današnjem se dobu izuzetno povećao. Prisustvo X prostornosti podijelilo je vrijeme čovjeka između dvaju prostora, a od tih dvaju prostora primat je zadobio onaj u kome današnji subjekt pronalazi objekt svoje brige, a za izuzetan postotak čovječanstva to je X prostornost. Za današnjeg čovjeka možemo slobodno reći da mu je svrhom postala njegova predstava, dok njegova egzistencija samo opstoji kao usmjerenje volje k lakim zadovoljstvima, k lutanju od interesa do interesa, jer predstava je uvijek neka forma zavaravanja. Međutim, i to usmjerenje k lakšem cilju¹⁰ nije u potpunosti točno, jer je takav cilj cirkularne naravi, on se uvijek ponavlja samo u novoj formi zadovoljenja istog cilja. Tako je taj ciklus beskonačan, kao što je i prostornost prostora X beskonačna. Društvene mreže samo su neki krug aktivnosti koji ne ide k nekom cilju, one su kao takve inherentno nedovršiva aktivnost te su, zapravo, prava slika naravi tehnološkog prostora koji je kao takav bezgraničan i ujedno neiscrpan u svome kapacitetu sadržaja.

Naravno, svaku generalizaciju, kada se govori o čovjeku, treba uzeti s dozom skepticizma, no ako samo pogledamo ljude oko sebe i potražimo ih na nekoj od društvenih mreža, onda ćemo lako uočiti razliku između njih ovdje i njih tamo. U prethodnom poglavlju zapitali smo se kakve su posljedice globalne dostupnosti individue: može li čovjek današnjice uopće težiti k autentičnosti s konstantnom prisutnošću svih ostalih u prostoru X? Na ovo nema jednostavnog odgovora, a ruta mišljenja same problematike dosta je trnovita. Naime, radi se o lokalnosti i globalnosti individue. Apstrahiranjem svake individue na višu razinu ona gubi na svojoj važnosti. Svaki čovjek trebao bi, kao takav, biti promatran kao svrha, što je već navedeno u uvodu teksta. Uzmimo sada zajednicu od stotinu ljudi

10 Cilj je trenutno ispunjenje vremena.

gdje je svaka individua jedan posto toga društva¹¹, isto tako uzmimo i zajednicu od sedam milijardi ljudi i zapitajmo se gdje pojedinac pronalazi svoju važnost unutar svoje globalne dostupnosti. Nažalost, odgovor je taj da smo ušli u doba u kojemu čovjek zaključuje o vlastitoj vrijednosti i sreći na temelju usporedbe svoje predstave ili, još gore, realnosti s predstavom drugoga i pri tome misleći da je ta predstava (drugoga) ujedno i njegova realnost.

ZAKLJUČAK

Iz ovoga proizlaze razne implikacije za ljudsku egzistenciju koja se u današnje doba sastoji od više prostornih osnova nego li se sastojala tijekom povijesti. Ovaj fenomen omogućuje i djelovanje na više nivoa nego što je to ikada prije bilo moguće. Takozvani realni svijet zadobio je sam u sebi još jednu prostornost, na prvi pogled poznatu, a kasnije apsolutnu i neograničenu ičime, osim nama samima; barem je tome tako za sada. Analiza X prostornosti kompleksna je tematika, ovaj veliki X služi naglašavanju nepoznanice onoga što nam je postalo svakodnevno i prividno poznato u našoj egzistenciji. Sva gore navedena promišljanja bila su sagledana iz više sfera, no za ovu tematiku sve gore navedeno odviše je površno razrađeno da bi se čisto vidjela jezgra same problematike ljudske egzistencije koju otvara ovaj fenomen. Današnje subjektivno vrijeme teče brže nego ikada prije. Tome je tako jer je ono zadobilo još jednu prostornost u koju se današnji čovjek baca u nadi pronalaska svrhe i priznanja od drugih te tako zadobiva privid lakoće svoje svakidašnjice koja se čini ispunjenom samo zato što se barem određeni dio nje odvija u prostoru X. U svome spisu *Pitanje o tehnicima* Martin Heidegger navodi nam sljedeće:

„Ipak, što nam pomaže pogled u konstelaciju istine? Mi gledamo u opasnost, a uočavamo rast onoga spasonosnog. Time još nismo spašeni. Ali smo nagovoreni na to, da u rastućem svjetlu spasonosnog ne gubimo nadu. Kako je to moguće? Ovdje i sada uopće tako da to spasonosno gajimo u njegovu rastu. A to uključuje i to, da u svako doba imamo u vidu krajnju opasnost. Ono bitstveno tehnike ugrožava otkrivanje, prijeti mogućnošću da sve otkrivanje iznikne u postavljanje i da se sve prikaže samo u neskrivenosti 'ostave'. Čovjek u svojoj djelatnosti ne može nikad tu opasnost sresti neposredno. On je svojim djelovanjem ne može ni odagnati. Pa ipak, ljudsko promišljanje može misliti da sve ono spasonosno mora biti više, ali istodobno srodne biti onome što nas ugrožava.” (Heidegger, 1996:245)

Iako Heidegger ovdje govori o tehnicima i to u smislu moderne tehnike, upravo

ovaj opis odgovora onome što mi ovdje definiramo pojmom tehnologije koja u tehnici napreduje unedogled s nadom da ćemo pomoću nje doći do spasa, osloboditi sebe brige o vlastitoj smrtnosti te riješiti pitanja koja naš rod muče od samih početaka. No, iako su te nade možda i opravdane, posljedično našem spasu čovjek ulaženjem u prostor tehnologije dobiva sebe kao projekciju svoje vlastite aktivnosti, postavlja sebi ideale i vrline upitnih vrijednosti te ih iznimnom brzinom mijenja na neke druge vrijednosti jer nijedna od tih vrijednosti nije odista vrlo¹², a ona takvom nije jer projekcija nikada nije do kraja istinita. Prostor tehnologije spašava čovjeka od onoga ružnog samo zato jer ga odmiče od te ružnoće kao nužnosti. To ružno jest realnost, a prostor X nudi lijepu sliku istog, lijepu iskrivljenu sliku koja kao takva umanjuje vrijednost onoga ružnoga jer njegova važnost pada dok važnost predstave raste. Teleološko bivanje biva ugroženo jer je vrijeme koje posjeduje subjekt podijeljeno na dva dijela, na ružno i nepoznato, na realnost i prostor X. Kako kaže Heidegger, sam je „smisao tubitka vremenitost” (Heidegger, 1985:421). Mi se nalazimo u vremenu u kojemu je sam razvitak tehnologije ono što je Van Rensselaer Potter nazvao opasnim znanjem, a to je „znanje koje se nakupilo brže nego ga je mudrost mogla svladati” (Potter, 2007:110). Takva količina znanja eksponencijalno raste upravo zbog prisutnosti prostornosti tehnologije koja se u punom jeku otvorila u zadnjih deset do petnaest godina. Potencija koju donosi tehnološki prostor pojavila se u formi gore navedenog opasnog znanja, te kao takva ostavlja zanimljive posljedice po ljudsku egzistenciju. Čovjek više nije biće jedne prostornosti, on je ekstenzijom sebe u prostor tehnologije zadobio još jednu prostornost u vlastitoj egzistenciji.

LITERATURA

Aristotel (1992): *Nikomahova etika*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

Brownlee, T. L. (2015): „Alienation and Recognition in Hegel’s Phenomenology of Spirit”, *The Philosophical Forum* 46(4), str. 377–396.

Dretar, T., Erdeljac, J. (2017): *Narav države; Država kao umjetničko djelo*
URL: <https://apps.unizg.hr/rektorova-nagrada/javno/akademske-godine/2017/nagradeni-radovi> (6. XII. 2019.)

Ellul, J. (2010): *Tehnika ili Ulog veka*. Beograd: Anarhija/ blok 45.

Gehlen, A. (2004): *Duša u tehničkom dobu*, Zagreb: AGM.

12 Ako uopće postoji nešto kao odista vrlo vrijednost, a da ona nije samo formalno određenje.

Heidegger, M. (1996): *Pitanje o tehnici. Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Zagreb: Naprijed.

Heidegger, M. (1985): *Bitak i vrijeme*, Zagreb: Naprijed.

Kant, I. (1974): *Kritika praktičkog uma*, Zagreb: Filozofska biblioteka.

Potter, R. van (2007): *Bioetika. Most prema budućnosti*, Rijeka: Medicinski fakultet u Rijeci.

Rousseau, J. J. (1978): *O porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima. Društveni ugovor*, Zagreb: Školska knjiga.

Selak, M. (2013): *Ljudska priroda i nova epoha*, Zagreb: Naklada Breza.

„Svatko je počeo gledati na druge i željeti da i sam bude viđen, javno poštovanje dobilo je na cijeni.”

JEAN-JACQUES ROUSSEAU